

ОНОМАСТИЧНІ ПЕРИФРАЗИ В РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО**«ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»**

У статті проаналізовані перифрази на позначення онімної лексики у романі. Серед них виділено кілька основних тематичних груп: назви хоронімів, астіонімів, урбанонімів, антропонімів. Характерно, що перифрази, називаючи онім, дають йому емоційну оцінку. Найбільше зафіксовано перифраз на позначення антропонімів. Зауважено, що значна частина цих зворотів виконує функцію первинної номінації.

Ключові слова: перифраз, стилістична функція, хоронім, антропонім, первинна номінація.

Владимир Буда. ОНОМАСТИЧЕСКИЕ ПЕРИФРАЗЫ В РОМАНЕ ЛИНЫ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАИНСКОГО САМАШЕДШЕГО»

В статье проанализированы перифразы, обозначающие онимную лексику в романе. Среди них определено несколько основных тематических групп: названия хоронимов, астионимов, урбанонимов, антропонимов. Примечательно, что перифразы, называя оним, дают ему эмоциональную оценку. Больше всех зафиксировано перифраз на обозначение антропонимов. Замечено, что значительная часть из них выполняет функцию первичной номинации.

Ключевые слова: перифраз, стилістическая функция, хороним, антропоним, первичная номинация.

Volodymyr Buda. ONOMASTIC PERIPHRASES IN THE NOVEL BY LINA KOSTENKO «NOTES BY UKRAINIAN CRAZY»

Periphrases, which denote proper nouns' vocabulary in the novel, were analyzed in the article. Among them pointed out several main thematic groups: names of horonyms, astionyms, urbanonyms, anthroponyms. Characteristically, that periphrases, which denote proper nouns, give to them emotional evaluation. The majority of periphrases, which were found in the text, were used to denote anthroponyms. Noted, that main part of these constructions fulfill function of the primary nomination.

Key words: periphrases, stylistical function, horonyms, anthroponyms, primary nomination.

Перший прозовий роман Ліни Костенко виявився неабияким явищем у сучасному українському літературному процесі. Прочитавши його, не можна залишитись байдужим, незалежно від того, чи оцінено твір позитивно, чи зауважено у ньому недоліки. Одним із засобів творення такого «нервового» сприйняття оповіді є значне насичення її перифразами, які практично завжди «містять оцінку того, що вони називають...» [4, с. 41].

Отже, предметом нашого дослідження є перифрази на позначення онімів у романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». Стилiстичні функції цього тропу описані в дослідженнях І. Кобилянського, М. Коломійця, Є. Регушевського, О. Юрченка та інших. Відомою є праця Ю. Карпенка та М. Мельник «Літературна ономастика Ліни Костенко», у якій аналізуються оніми в поетичних творах письменниці.

Мета нашого дослідження полягає в тому, що ми аналізуємо описові звороти на позначення власних назв саме у першому прозовому творі Ліни Костенко. Основна увага буде приділена авторським перифразам, їх стилістичному навантаженню.

Звичайно, частина описових зворотів у мові роману є загальнономовними, такими, що не несуть помітного стилістичного навантаження, як от: *чорний континент* [3, с. 21], *російський президент* [3, с. 38], *кандидат від опозиції* [3, с. 350]. Але по-справжньому вплив на реципієнта мають індивідуальні новотвори письменниці, які читач не сприймає, як суб'єктивні судження

авторки, бо оповідь у творі ведеться від першої особи, а сам наратор теж «захований» за оцінним перифразом – *рефлектуючий неврастенік* [3, с. 223].

Однією з найбільш представлених у романі тематичних груп перифразів на позначення онімів є назви країн. Замість цих хоронімів письменника, як правило, вживає описові звороти, які дають певну характеристику тій чи іншій державі. Так, наратор сприймає свою Батьківщину далеко не в позитивному ключі: *резервація для українців* [3, с. 23], *бананова республіка* [3, с. 109], *велика й зможна країна* [3, с. 354] – іронічно. До кінця твору тональність змінюється, й оповідач вживає назву Україна без жодної іронічної чи сатиричної прикладки.

Зауважуємо описові звороти, які творять бачення агресивної суті Росії: *великий спрут* [3, с. 255], *державна грізна й велика, переконана у своїй величі... Хоч яка паскудна імперія, а в очах світу важить* [3, с. 297].

Використовуючи перифрази цієї групи, письменника творить оксиморонні картини дійсності: *«Так що всупереч нашій національній символіці – синє небо над золотим полем – імпортуємо пшеницю з країни, символ якої – кленовий лист. Навіть з країни чардашу й токайського вина... Так завершується сага про житницю Європи»* [3, с. 304]. Отже, навіть традиційні перифрази – країна кленового листа, країна чардашу, житниця Європи – у мові роману набувають глибокого стилістичного навантаження.

Початок військових дій США проти Іраку показано з глибоким філософським підтекстом, побудованим на антитезі: *«Наймолодша цивілізація пішла на найдревнішу»* [3, с. 274]. Безглуздість такого вирішення проблеми письменника підсилює поширеними перифразами, які наголошують, що Ірак є одним із центрів формування людства: *музей під відкритим небом, колиска кількох цивілізацій, «золота чаша в руках Господа, з якої упивалися всі народи»* [3, с. 277].

Проходить у романі й чорнобильська тема, де ЧАЕС названо *дамкловим мечем* [3, с. 32], який після закриття станції «нікуди не дівся». Наслідки атомної катастрофи підсилюються перифразами на позначення гідроніма Київське море: *відстійник радіонуклідів* [3, с. 25] і *колиска радіонуклідів* [3, с. 292].

Виділяємо у романі й перифрази-астіоніми. Тут і Венеція – *Місто Дожів* [3, с. 76], і Київ, але у сприйнятті президента Росії, для якого це чи то *столиця дружньої сусідньої держави* [3, с. 172], *«Чи все ж таки, мати-перемати городів русскіх! Как же это случилось, што Украина уже не наша?!»* [3, с. 172]. А також згадка, але без назв, ще про два нічим не примітні українські містечка. Фактично перифрази виконують тут функцію первинної номінації: *«В одному з тихих західноукраїнських міст стався буквально бандитський заколот»* [3, с. 338], *«В одному зі східно-південних міст у Палаці льодових видів спорту відбувається політичний вид спорту – з'їзд»* [3, с. 396]. Очевидно, що така анонімність Мукачєва і Сєверодонецька викликана не лише тим негативом, який принесли в життя країни згадані події, а й певною випадковістю самого місця проведення антиукраїнських заходів.

Серед перифраз-урбанонімів домінує назва центральної площі Києва – Майдану. Оповідач постійно звертається до цього образу, адже він був учасником студентської революції «на граніті», там він зустрів свою майбутню дружину, там відбуваються події, які визначають прийдешнє країни. Влада недолугою реконструкцією прагне зруйнувати *«осердя міста, його історичний центр»* [3, с. 231]. Але під впливом подій кінця 2004 року акценти зміщуються від матеріально-естетичного сприйняття Майдану до усвідомлення величної символічності центральної площі України: *велике серце Києва* [3, с. 392] чи навіть *всесвітній центр тяжіння* [3, с. 408]. Тому так пророчо в кінці роману звучать слова: *«Ми нікуди не підємо з Майдану»* [3, с. 413].

Найбільше у творі перифраз на позначення антропонімів. Характерно, що кількість персонажів, створених уявою автора, є незначною. І лише один з них номінується власним іменем, а в інших випадках саме описові звороти виконують функцію первинної номінації. Себе наратор називає *рефлектуючим неврастеніком* [3, с. 223], свого батька – *сучасником великих людей* [3, с. 256], дружину – *коханою фурією* [3, с. 144], товаришів – *Левом, інвертованим на пустелю* [3, с. 300] і *другом, що тепер у Каліфорнії* [3, с. 108].

Події, зображені у романі, відбуваються в Україні, але письменниця постійно проектує їх на світове тло, зображуючи беззахисність планети перед природними та рукотворними катастрофами. Використовуючи прийом «рухомого рядка», вона також звертається до імен славетних людей, які стали символами нашої чи попередніх епох. Ю. Карпенко та М. Мельник, аналізуючи ономастикон поетичних творів авторки, зауважили, що Ліна Костенко *«широко вживає найрізноманітніші власні назви з усього світу, тяжіючи до ононімічної глобальності»* [1, с. 7]. Як правило, до імен цих великих особистостей письменниця додає поширені прикладки-перифрази: *«Джеймс Мейс, американець, якого покликали наші мертві. Микола Вінграновський, дивовижний поет, без якого в українській поезії утворилася чорна діра, Яцек Куронь, естетичний камертон Польщі, до якого прислухалися всі. Кость Степанков, актор магічної вроди й таланту. Чеслав Мілош, польський поет, нобеліант, діагностик «поневоленого розуму». Франсуаза Саган, чарівна травесті французької прози...»* [3, с. 351]. Таке поєднання українських та іноземних гуманітарних авторитетів стверджує, на нашу думку, єдність передової світової спільноти.

Цікаво у романі представлений український політиком початку двохтисячних років. У творі зовсім відсутні імена тогочасної державної «еліти», хоча всі основні політичні гравці присутні на сторінках «записок». Така картина досягається тотальною заміною антропонімікону українських можновладців на перифрази. Суть такої номінації полягає у тому, що, як правило, обізнаний у перипетіях українського суспільного життя читач чудово розуміє, хто є хто. Це підтверджує думку І. Кобилянського: *«У перифразі розкривається світосприйняття не тільки автора, а й читача, їх оцінка об'єктивної дійсності»* [2, с. 52].

Активно письменниця звертається до постаті найвідомішої в українському політикумі жінки. Цей персонаж у сприйнятті наратора проходить певну еволюцію: спочатку це *молода гарна жінка, «газова принцеса» леді Ю* [3, с. 56], але далі вона *«перетворюється з колишньої бізнес-леді на Жанну д'Арк»* [3, с. 91]. Політичні опоненти з неї *«роблять якусь невловиму міледі»* [3, с. 369]. Стійкість цієї жінки підкреслює контрастна картина, яка зображує її реакцію й реакцію одного з кандидатів у президенти на шпурляння яйцями у політиків: *«В подібних випадках леді Ю мизинчиком струшує шкаралупу та й виступає далі. А тут могутньої статури мужчина падає, скошений курячим яйцем»* [3, с. 370].

Зображення двох кандидатів у президенти теж є певною антитезою. Про одного письменниця пише нейтрально-позитивно: *нетиповий прем'єр* [3, с. 56], *наш кандидат* [3, с. 372], *наш отруєний кандидат* [3, с. 390]. Про іншого – іронічно: *«Чоловік він поважний, з біографією... Словом, зі всього видно, приходить сильна політична фігура»* [3, с. 252] – чи із сарказмом: *президент в законі* [3, с. 391]. Контраст між двома претендентами на найвищу державну посаду підсилюють перифрази, які номінують їхніх дружин: *леді від опозиції* [388] й *прекумедна лялька* [3, с. 401].

Легко «прочитуємо» й інші описові звороти цієї групи, як от: *старійшина депутатського корпусу* [3, с. 397], *рівноапостольний генерал* [3, с. 78], *астролог з ассирійською бородою* [3, с. 189].

Серед інших вражає своєю влучністю перифраз, який характеризує ще діючого у 2004 році президента: *«З тринадцяти років омріяної Незалежності десять років забрав цей фактично випадковий у нашій історії чоловік, який навіть не знав, яку державу будемо...»* [3, с. 348].

Отже, Ліна Костенко у мові роману «Записки українського самашедшого» активно вживає перифрази на позначення онімної лексики. Серед описових зворотів переважають авторські новотвори, які дають глибоку емоційну оцінку об'єктам номінації. Найбільше письменниця вводить їх на позначення антропонімів.

Право на власне ім'я у Ліни Костенко треба заслужити. Вона називає, як правило, лише знаних українських і зарубіжних діячів, що відомі своїми звершеннями у гуманітарній сфері. Але й ці імена письменниця підсилює поширеними перифразами-прикладками, які виконують характеризуючу функцію.

Цікавим є підхід авторки до називання персонажів роману: фактично жоден з них не має власного імені. Саме описові звороти тут виконують непритаманну їм функцію первинної

номінації. Таким чином твориться ефект присутності читача, який може асоціювати себе з котримось із витворених уявою митця героїв, на сторінках твору.

Повністю безіменними у «записках» є представники українського політикуму перших років ХХІ століття. Але завдяки влучним перифразам читачі легко «пізнають» імена прототипів. Очевидно, що така тотальна «анонімність» можновладців викликана повним нівелюванням авторитету політичної «еліти» в очах автора (й читачів) роману.

На нашу думку, перифрастичний компонент «Записок...» має перспективи глибоких психолінгвістичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика Ліни Костенко / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. – Одеса: Астропринт, 2004. – 216 с.
2. Кобилянський І. Ю. Перифрази як засіб емоційно-образного висловлення думки / І. Ю. Кобилянський // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 1. – С. 51–55.
3. Костенко Ліна. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
4. Регушевський Є. Перифрази в українській мові / Є. Регушевський // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 4. – С. 41–42.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014 р.

УДК 84.42

Наталія Висоцька

(Донбаський державний педагогічний університет)

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ТЕКСТІВ У МОВОЗНАВСТВІ

Автор розглядає важливу проблему сучасного мовознавства – класифікацію текстів, описуючи основні погляди. Однією з найдавніших та найбільш популярних є літературознавча типологія текстів – за художніми родами та жанрами. Диференціювання текстів відбувається за такими основними параметрами: функціонально-стильовим, за параметром підготовленості, цілісності і зв'язності, алгоритмізації, функціонально-прагматичного характеру та структурою.

Ключові слова: текст, класифікація, параметри, типологія, лінгвістичний підхід.

Наталья Высоцкая. ПРОБЛЕМА КЛАССИФИКАЦИЯ ТЕКСТОВ В ЯЗЫКОЗНАНИИ

Автор рассматривает важную проблему современного языкознания – классификацию текстов, описывая основные существующие взгляды. Одной из древнейших и наиболее популярных является литературоведческая типология текстов – по художественным родам и жанрам. Дифференциация текстов происходит по следующим основным параметрам: функционально-стилевым, по параметру подготовленности, целостности и связности, алгоритмизации, функционально-прагматического характера и структурой.

Ключевые слова: текст, классификация, параметры, типология, лингвистический подход.

Natalia Vysotskaya. THE PROBLEM OF TEXT CLASSICATION IN LINGUISTICS

The article examines the important issue of linguistics – the classification of texts, describing the main existing views. One of the oldest and most popular is the typology of literary texts – for families and artistic genres. Differentiation of the text has the following main parameters: functional-style, the parameter preparation, integrity and connectivity, algorithmic, functional and pragmatic, structure.